

apostoli šalju svoje nasljednike, biskupe. Poslanje apostola i biskupa temelj je Crkve kao vidljive hijerarhijske zajednice.

Knjiga Alfreda Schneidera *Crkva — Otajstvo i znak spasa* zasigurno je velik doprinos ekleziologiji na našim prostorima. Njome se mogu obogatiti ljudi različitih profila: od vrsnih teologa pa sve do jednostavnih vjernika. Autor u knjizi izlaže nauku o dubokim tajnama vjere u svjetlu eklezijalnih pitanja, ali na jednostavan i pristupačan način. Njome se jednako mogu koristiti učeni teolozi, ljudi koji su angažirani u različitim oblicima apostolata, kao i jednostavni vjernici koji žele produbiti svoju vjeru u otajstvo Božje neizmjerne ljubavi koja nam se dariva po Kristovoj preljubljennoj Zaručnici — Crkvi.

Ivan Antunović

Ivan Fuček, *Život Smrt. Moralno-duhovni život*. Biblioteka Sapientia cordis, sv. VII, Split, Verbum, 2008, 518 str.

Sedmi svezak niza »Moralno-duhovni život« o. prof. dr. Ivana Fučeka, ovdje više puta predstavljenog prethodnim naslovima, istražuje i raščlanjuje granične teme života i smrti. Njih danas uobičajeno svrstavamo u ključne teme bioetike, koja se sve više utemeljuje kao posebno višedisciplinarno znanstveno područje. No kao kršćani trebamo uvijek imati na umu da se bioetika kao etika života i njegovih »graničnih stanja« ne može zamisliti bez prinosa kršćanske moralne teologije kao ni bez prinosa kršćanske duhovnosti i cjelovita kršćanskog pogleda na život.

Svezak *Život Smrt* dakle, slijedom već poznatog razdjela »Spoznati« i »Sprovești«, na metodski istovjetan način kao prethodni naslovi razrađuje se u jedanaest poglavlja »života« i dvanaest poglavlja »smrti«, uz dvadeset ovdje pretiskanih odgovora na pitanja što ih je pisac dao u Glasniku Srca Isusova i Marijina.

Vodeći se težnjom da u dovršenim i preostalim svescima obradi »sve bitne probleme katoličke moralke pod vidom duhovnoga života, sve do savršenosti i svetosti kršćanskoga poziva« (12), pisac i ovim sveskom želi dati »solidnu, znanstveno i teološki točnu i donekle zaokruženu pomoć« za pastoral (13). Slijedom toga slijedi nauk Crkve, koji je, usidren u Dekalog i Evanđelje, predaju i tradiciju, izražen različitim dokumentima, te pritom izlaže i vrednuje različite iskaze i prinose teologa, bioetičara, liječnika, filozofa i drugih znanstvenika i stručnjaka, proževši sve osobnom molitvom i meditacijom, odnosno osobno se uživljavajući u tajnu života i smrti pod vidom misterija života, smrti i uskrsnuća Isusa Krista. Stoga je i ovaj svezak, kao i prethodni, snažno kristološki nadahnut.

Dakako, dvije su teme prožimajuće i komplementarne. Tako poglavlje *Život* započinje pitanjima vezanim uz ubojstvo, smrtnu kaznu, pobačaj, eutanaziju i samoubojstvo, kojima će knjiga kroz poglavlje *Smrt* biti i zaključena. Na pitanja što se pritom postavljaju katolički odgovor je odgovor života, naglašava pisac, pa stoga suvremeni katolički teolog treba dati trajnu, jasnu moralnu istinu koju uviđa svjetlo razuma na temelju Pisma, Predaje i Učiteljstva (29). Pri tome polazi od čovjekova dostojanstva, kao jedinoga stvorenja koje je Bog htio radi njega samoga (40), i poziva na savršenost, odnosno svetost, na suobličenje Kristu, bratu po kojemu smo svi sinovi Oca i djeca Božja.

Pošavši s tih polazišta, pisac nas provodi kroz područje bioetike (etike života), slijedeći etape ljudskoga života: začeće, rođenje, smrt. Na poseban način obrađena je personalistička etika koja nije istovjetna katoličkom moralu, ali može dovesti k njemu; komentirana je Hipokratova prisega i njezino značenje u suvremenoj medicini; obrađena je tema umjetne oplodnje pod vidom dostojanstva ljudske osobe, raspravljena »eksplozija biotehnoških pokusa« s gleda-

šta laičke etike i sa stajališta katoličke moralne teologije. Problem umjetne oplodnje posebno je zatim obrađen u odvojenom poglavlju (IV), a osobito su obrađeni pojmovi heterologne i homologne oplodnje, napose u svjetlu dokumenta *Donum vitae — dar života*. Autor vrlo jasno i argumentirano osnažuje nauk Crkve o neraskidivoj povezanosti braka, odnosno bračnoga čina (sjedinjnja) i rađanja, iz koje izrasta puno dostojanstvo ljudske osobe. U tome svjetlu, kada je o potpomognutoj oplodnji riječ, »dopušten je liječnički zahvat u ljudsko rađanje ako je olakšica zakonitu bračnu činu, zabranjen je ako mu je nadomjestak« (76). Prema našem sudu, vrlo je dobro što se ističe da ženidba ne daje bračnim drugovima »pravo na dijete« nego samo »pravo stavljanja u akciju naravnih čina« radi rađanja. Dijete je naim dar, a ne bezuvjetno pravo.

Peto, šesto i sedmo poglavlje posebno su važni jer se bave poštivanjem ljudskoga embrija/fetusa. Imajući u vidu, prema našem mišljenju, nevjerojatno licemjerje suvremene uljudbe, koja dok sebi dopušta sve da ukloni začeto dijete umjetnim pobačajem, ujedno čini sve da postigne začće djeteta, ovdje valja uočiti izvanrednu jasnoću kojom pisac navodi i utemeljeno obrazlaže nauk Crkve o dostojanstvu embrija/fetusa. Neupućen ili slabije upućen čitatelj ovdje će se posebno zaustaviti na stranicama na kojima se obrađuje moralni stav prema prenatalnoj dijagnostici (i njezinim pogreškama!) i terapijskim i drugim zahvatima te prema programiranom uništavanju embrija, odnosno njihovu zaleđivanju i odleđivanju, i raznim manipulacijama, čijeg smo broja, kao i opće neobaviještenosti o njima, danomice žalosni svjedoci. (Vrlo je dobro ovdje postavljeno teološko pitanje o vječnoj sudbini pobačenih embrija, ali je taj problem potrebno dublje obraditi jer je ovdje tek dotaknut, a on je ne samo teološki nego i duhovno–moralno važan za nemali broj žena i bračnih parova koji zdvajaju

zbog osjećaja krivnje i zbog nejasnoća u vezi s vječnom sudbinom pobačene djece. Nakon što su razriješene dvojbe o limbu, to pitanje traži jasan i žuran odgovor.) Temeljno je polazište da embrij/fetus ne može nikada biti objekt ne-terapijskih pokusa na bilo koji način, dok terapijski pokusi mogu biti primijenjeni za njegovo dobro — da mu se spasi život.

Osmo poglavlje bavi se temom kloniranja, odnosno uzimanja matičnih stanica od embrija. To vrlo važno poglavlje čitatelju predstavlja znanstvene domete na tom području (razvikane, ali vrlo oskudne), kao i jasan stav katoličkoga moralnog nauka o nedopuštenosti agresija na embrij i o potrebi da se znanost usredotoči na dobivanje matičnih stanica iz pupkovine. Vrlo su jasno obrađeni pojmovi terapijskog i reproduktivnog kloniranja i njihova nedopuštenost, ne samo pod vidom religioznih i teoloških motiva nego prije svega etičkih i znanstvenih.

Sljedeće poglavlje bavi se pitanjima vezanim uz malformacije (hermafrodit, sijamski blizanci, anencefali itd.) i presađivanje organa, s jasnim stavom da je uvijek riječ o ljudskom biću koje ima puno ljudsko dostojanstvo, a deseto i jedanaesto poglavlje pitanjima vezanim za katolički stav o tijelu (zdravlje, higijena, ishrana, odijevanje, stanovanje, uljepšavanje).

Cjelina o smrti, rekosmo, komplementarna je cjelini *Život*. Autor je ovo razmatranje razdijelio na četiri dijela: teološko–pastoralno promatranje smrti (I. i II. poglavlje); krjepost ufanja (III–VI); bioetičke teme (VII–X) i zapovijed »Ne ubij!« (XI. i XII).

U prva dva poglavlja obrađen je čitav niz pitanja: treba li umirućem jasno reći da je na kraju života, kako se ophoditi s njim i skrbiti za nj, zašto ga se ne smije ostaviti sama i dr. Vrlo je dobro obrađen splet pitanja vezanih uz razloge umiranja, tijek umiranja, njegovu (bez)bolnost, dijagnostička mjerila utvrđivanja smrti, komu i dr. Također je vrlo poticaj-

no obrađeno pitanje o ulozi vjere u umirućih. Informativno–kritički je obrađeno shvaćanje smrti u raznih filozof(ij)a, a zatim i u svjetlu *Biblije* i teologije. Pisac je ovdje suptilno raščlanio tradicionalan katolički nauk o smrti kao o dijeljenju duše od tijela, smrti kao posljedici istočnoga grijeha i osobnih grijeha, stavivši sve pod svjetlo učenja da je ona ujedno susret s Kristom. Posebno je obrađeno pitanje o čistilištu i konačnoj čovjekovoj odluci za ili protiv Boga u času smrti.

Tema nade/ufanja obrađena je u četirima poglavljima. Nada je univerzalna krjepost, ali ima svoju bitnu nadnaravnu protegu, koja za kršćane proizlazi iz opće Očeve volje za spasenjem ljudi, žrtve i Kristova uskrснуća, ljubavi Duha Svetoga i egzistencije Crkve. Temeljni sadržaj kršćanske nade je vječno gledanje Boga nakon svršetka zemaljskoga života, odnosno Kristova slava, ali su u njezin sadržaj utkana i ovozemaljska dobra. Strukturni elementi kršćanske nade dvoznačni su i antinomijski: sigurnost/nesigurnost, »već da« / »još ne«. Nada je međutim stožerna krjepost, koja plodno povezuje krjeposti vjere i ljubavi. (Ovdje je pisac posebno obradio Akvinčev nazor o nadi i Moltmannovu teologiju nade.) Posebno su dotaknuti i »rušitelji nade«: očajanje i malodušje glede mogućnosti spasenja, odnosno iskušavanje Boga i preuzetnost glede mogućnosti vječne propasti.

Nakon ekskursa — šestog poglavlja, u kojemu je pisac iskazao doživljaj svojih susreta s redovnicom majkom Reginom od Isusa OCD — sljedeće je poglavlje (VII) povezano s problemom droge — »predigrom smrti«: duhovnim, socijalnim i moralnim uzrocima i posljedicama, mogućnostima izlječenja i pronalaženja životnog smisla. Metodološki slično obrađen je u sljedećem poglavlju problem AIDS–a, s posebnim uporištem o krjepost čistoće i suzdržavanja. Deveto se poglavlje bavi temama pobačaja i čedomorstva. Osim jasnoga katoličkog pogleda na težinu i narav tih grijeha sukla-

dno okolnostima počinjenja, pisac vrlo jasno upozorava na neprihvatljivost legalizacije pobačaja pod bilo kojim vidom izravnoga i namjernoga razloga, istodobno dajući realističan pogled na dužnosti katolika pri izglasavanju zakona u prilog restriktivnijem zakonu umjesto popustljivijem, u smislu sudjelovanja u dužnom pokušaju da se smanje nepravdni učinci lošijeg zakona. Deseto je poglavlje socijalnog značaja i bavi se povezanošću pobačaja s padom nataliteta. Autor ovdje vrlo uvjerljivo kritizira razne maltuzijanske teorije i prakse. Napokon, jedanaesto poglavlje govori o prijestupima protiv vlastita života (samoubojstvo, ugrožavanje vlastita života, dvo-boj, sterilizacija, eutanazija — posebice je važno što se zadržao na lučenju eutanazije i odricanja od tzv. terapijske upornosti), dok se dvanaesto, završno, bavi prijestupima protiv života bližnjega (umorstvo /namjerno ubojstvo/ i ubojstvo /nenamjerno/, smrtna kazna, razne vrste kirurgija, poštovanje mrtvog tijela i načini pokapanja).

U drugom dijelu, »Sprovesti«, pisac je donio odgovore na pitanja o tome zašto poštivati temelje ljudskoga života, o problemu umjetne oplodnje, prirodnom planiranju poroda, moralnoj ocjeni »pilule drugoga dana« (RU 486), uporabi prezervativa, prenapučenosti, pobačaju, referendumu o pobačaju i zakonu o pobačaju, sterilizaciji, eutanaziji, kloniranju. Zanimljivo, poticajno, jasno, odgovorno!

Ukratko, ovim je sveskom autor dao svom nizu još jedno znanstveno utemeljeno, teološki produbljeno i metodološki pristupačno djelo, svjedočki dosljedno i pastoralno zauzeto. Razumije se, ima preklapanja tema, neke zahtijevaju dublju obrađenost, drugdje se pak moglo više sažimati, ali svatko onaj tko želi siguran katolički moralno–duhovni vodič kroz teme života i smrti ovom će knjigom doći na svoje. Knjigu držim posebno prikladnom za katoličke intelektualce, klerike i laike. Držim i osjećam da je

osobito korisna majkama i očevima koji svakodnevno stoje pred izazovima i mogućnostima života i smrti, zdravlja i bolesti djece, roditelja, bračnoga druga ili samih sebe. Ti su izazovi teški i kad sve ide svojim »redovitim prirodnim putem«, a kako li su zahtjevni kad nije tako! Ipak, ono što je najvažnije jest da i ova knjiga, kao i prethodne, nije iskaz »hladna« nauka, ma koliko taj nauk bio točan i istinit, nego tople kršćanske ljubavi i očinske svećeničke zauzetosti za dobro bližnjega!

Vladimir Lončarević

Mate Babić — Valentin Pozaić, *Hrvatska na putu razvoja, globalizacija — korupcija*, FTI, Biblioteka Bioetika, knjiga 13, Zagreb 2008, 71 str.

Djelo »Hrvatska na putu razvoja, globalizacija — korupcija« je vrlo vrijedan rad i preporučljivo štivo. Preporuča se svima koji se bave razmišljanjima, i ne samo razmišljanjima, o sadašnjosti i budućnosti hrvatskoga gospodarstva. Vrlo lijepo i argumentirano daje odgovore na ključna pitanja koja su danas, a neka i već dugi niz godina, postavljena kako pred gospodarstvenike tako i pred društvo u cjelini. S obzirom na problematiku kojom se bavi, možemo reći kako je bilo krajnje vrijeme da se netko konačno odluči ponuditi odgovore na brojna pitanja koja se tiču svih nas. U slučaju ovog rada, imajući u vidu kako je prvi prijedlog Programa privrednog razvoja Hrvatske javnosti ponuđen još početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, »krajnje vrijeme« je vrlo rastezljiv pojam.

Sa sigurnošću se može reći kako će ovaj rad obradovati mnoge koji nalaze svoj poziv u rješavanju problematike iz područja ekonomije i poduzetništva.

Na samom početku, tumačeći temeljne postavke, Program privrednog razvoja Hrvatske jasno obrazlaže cilj koji želi postići. Hrvatska bi morala težiti dostizanju prosječnog stupnja razvoja Eu-

ropske unije. Neosporno vrlo zahtjevan cilj, koji nažalost nema alternative. Ne-postojanje alternativnog cilja proizlazi iz političke odluke, kao i opredijeljenosti građana za punopravno članstvo u Europskoj uniji. Ovako definiran cilj zapravo predstavlja stupanj razvoja, izražen kroz prosječno ostvaren bruto domaći proizvod *per capita* u EU. Njegova prosječna vrijednost u 2007. godini je iznosila 32 700 USD. Značajno je naglasiti kako je taj visoki prosjek postignut među dvadeset sedam zemalja članica Europske unije. Kako među njima još uvijek postoji velika razlika u dosegnutom stupnju razvoja, mora se istaći kako je taj prosjek ostvaren u rasponu u kojem je Bugarska dosegla 11 800 USD po glavi stanovnika, a Luxemburg 79 400 USD. Hrvatska je u istoj godini ostvarila 15 500 USD *per capita*. Procjena je kako se bruto domaći proizvod Hrvatske zadnjih godina kreće u visini od cca 50% prosječnog bruto domaćeg proizvoda Europske unije.

Dakle Hrvatska bi u smislu ostvarenja zadanog cilja u određenom vremenskom razdoblju morala udvostručiti svoj bruto domaći proizvod.

Vremensko razdoblje ostvarenja tog plana u ovom programu nije čvrsto definirano. O njemu se govori u imperativu »najkraćega mogućeg roka«. Na trenutak malo neuobičajena definicija funkcije vremena za strategiju razvoja jedne zemlje.

Jednako tako je možda neobičan i izbor definicije samog cilja — »dostizanje prosječnog stupnja razvoja Europske unije«. No razmislimo li o mogućim razlozima takvog izbora, spremni smo ga razumjeti i opravdati.

Hrvatska je svojom povijesnom određenošću, kulturnim nasljeđem, a konačno i aktualnom politikom određena i usmjerena prema Europskoj uniji. Za očekivati je kako ćemo u vrlo skoroj budućnosti postati njezinom punopravnom članicom. Dakle naš životni ambijent, a samim time i neposredno ekonomsko